

PREPLET KRAJINE IN AVTOHTONE ARHITEKTURE

OTOKOV SEVERNEGA KVARNERJA

THE INTERTWINING OF LANDSCAPE AND NATIVE ARCHITECTURE OF THE
NORTHERN KVARNER ISLANDS**izvleček**

Predmet preučevanja doktorske disertacije (v nastajanju) je prepletanje krajinskih in arhitekturnih prvin v avtohtoni krajinski sliki otokov severnega Kvarnerja. Vprašanja, na katera odgovore iščem v raziskovalni nalogi, se nanašajo na področja varovanja in prenov krajinsko arhitekturnih morfemov, ki v tej regiji izginjajo v hitrem tempu. Vzroke za to najdemo predvsem v spremenjenem načinu življenja in dela lokalnega prebivalstva ter masovnem turizmu, ki sta v zadnjih desetletjih bistveno spremenila tipologijo pozidave, pa tudi v vse slabšem poznavanju prvin, ki te regije prepoznavno soustvarjajo. Spreminjanje krajinske slike je dolgotrajen proces, na katerega vpliva množica majhnih - spontanih - odločitev posameznika ter večjih planskih - nadzorovanih - odločitev stroke, ki še vedno ne deluje povezano. Možnosti soodločanja obeh strani v prihodnosti je cilj, h kateremu stremi delo v tu predstavljeni raziskovalni nalogi. Namen in cilj naloge je pridobiti osnovno inventarizacijo in analizo specifičnega regionalnega prostora ter pregledati raziskave in teme, ki so do sedaj ta prostor že obravnavale. Po zaključku naloge bi takšen interdisciplinaren pregled omogočil oblikovanje sistema informacij dostopnega širši javnosti, ki bi lahko različne stroke in laični del uporabnikov prostora povezal v celovitejše načrtovanje prenov in kreativno varovanje avtohtone krajinsko - arhitekturne dediščine obravnavane regije.

ključne besede

arhitekturna dediščina, kulturna krajina, krajinska slika, interdisciplinarno, kreativno varovanje dediščine, otok Krk

abstract

The subject of the doctoral dissertation (in progress) is the intertwining of landscape and architectural elements in the indigenous landscapes of the northern Kvarner islands. The questions I try to answer in this research deal with the protection, preservation and renovation of the landscape's architectural morphemes, which are disappearing at a rapid pace. The reason for this lies mainly in the modified way of life and work of the local population, mass tourism and deteriorating knowledge about the indigenous elements that co-create the local character of the region. Changing the landscape image is a long-term process that is affected by a number of small, spontaneous decisions taken by individuals, and major planning decisions taken by various experts who still do not work in an interdisciplinary mode. My goal - the participation of all parties involved - is briefly presented in this article. The purpose of the dissertation is to make a basic inventory and analysis of this region and a review of topics that have so far been researched there. Upon completion of the dissertation, an interdisciplinary review of information could be made available to the general public. This could bring the various disciplines and users of the space closer together in more comprehensive planning of renovations and creative protection of the landscape and architectural heritage in the region.

key words

architectural heritage, cultural landscapes, landscape image, interdisciplinary, creative protection of heritage, island of Krk

Nature is "a dead language to the uneducated passenger" [po Twain, 1883, str. 83].

Doktorska disertacija, ki je v nastajanju, raziskuje ohranjena zaledna naselja in krajinske strukture otokov severnega Kvarnerja. Kot interdisciplinarno in mednarodno zastavljena naloga je uspešno kandidirala tudi na razpisu Mladi raziskovalci iz gospodarstva, generacija 2010. Najprej pa bi rada podala obrazložitev h geografskemu izboru ter izboru tematike prenov in ohranitve avtohtonega v prepletu krajine in arhitekture.

Kot tuja obiskovalka - turistka, zadnjih 15 let, sprva kot mlada študentka in kasneje z analitičnimi očmi projektantke, spremljam spremembe v družbenem - bivanjskem in posledično vizualnem prostoru te regije. Gledanje prostora se je torej spreminjalo iz *"osebnega, celo čustvenega"* [Lah, 1994, str. 14] v analitičnega, ki poskuša z interdisciplinarno raziskavo razčleniti krajinsko sliko za kasnejše metodološko pristopanje k prenovam krajinsko arhitekturnih morfemov. Za oris bom opisala primer znanca domačina. V istem časovnem obdobju se je iz ribiča, ki je skupaj z očetom preživljal družino izključno z ribolovom, za kratek čas spremenil v lastnika gostinskega lokala. Kasneje v nepremičninskega investitorja. Zdaj z gradnjo apartmajskih objektov za najem spreminja arhitekturno podobo svojega domačega kraja. Stare lesene ribiške barke v marini pa počasi zamenjujejo katamarani in jahte.

Odgovor na vprašanje zakaj prenove in ohranjanje dediščine je jasno podan v Evropski konvenciji o varovanju arhitekturne dediščine, kjer *"najboljše upanje za prihodnost dediščine predstavlja njena uporaba. Medtem ko konservacija objektov zahteva veliko finančnih sredstev, je hkrati lahko vir novih delovnih mest in prihodkov"* [Convention for the protection of the Architectural Heritage of Europe, 1985]. Konservacijo

tu razumem kot *"vzdrževanje zatečenega stanja z namenom ohranitve spomenika"* [Demšar, 2004, str. 100]. Termin konservacija je za razliko od termina rekonstrukcija, kjer je potrebno v celoti slediti izvorniku (posamezni objekti), pri ohranjanju širše krajinske slike bolj ustrezen. Vseeno menim, da je ta v neskladju z edino nespremenljivko krajine, kar je njeno stalno spreminjanje zaradi družbenih in naravnih vplivov. Termin kreativno varovanje razumem kot ohranjanje identitete (prepoznavnosti in avtohtonosti) prostora, pri čemer z omejitvami ne zaviramo razvoja gospodarstva in kmetijstva. Z ustreznimi urbanističnimi, arhitekturnimi in krajinskimi zasnovami, ki so več kot le *"imitacija čitljivih krajinskih oblik iz okolice"* [Škrjanec, 2003, str. 34], lahko krajinsko sliko tudi danes oblikujemo v kompleksna in skladna 'prizorišča'.

Teoretski okvir raziskovalne naloge

V doktorski disertaciji bodo opravljene inventarizacije ter morfološke in strukturne analize primerov kvalitetno ohranjenih, avtohtonih mediteranskih naselij. Ti so v zaledjih otokov ravno zaradi slabšega razvoja masovnega turizma uspela ohraniti svoj *'duh prostora'*, a se zato danes soočajo z odseljevanjem prebivalstva.

Na strukturiranje arhitekturnih in krajinskih prvin v krajinski sliki izbranega regionalnega prostora so vplivali različni klimatski, reliefni, logistični, družbeni in utilitarni pogoji. Prepoznavno krajinsko sliko danes poleg naštetih vplivov soustvarjajo tudi simbolne vsebine, ki so jih skozi stoletja *'vgradili'* uporabniki prostora. V procesih načrtovanja prostora razumem zaznavanje kraja kot prepoznavanje njegovega prostorskega in družbenega konteksta. Za ustrezno oblikovanje krajev in prenov posameznih krajinsko arhitekturnih morfemov je poznavanje odnosov,

oblik in vzorcev konteksta nujno potrebno. Prepletenost prvin simbolnega in utilitarne vidika bodo prikazale zgoraj omenjene inventarizacije in analize zalednih naselij na otokih severnega Kvarnerja.

Kako nasprotujoče si dejavnike v prostoru obrniti v trajnostni razvoj in kreativno varovanje dediščine, bo v nalogi raziskano skozi primere dobre prakse, vzornih prenov in trenutnih trendov v turizmu.

Strokovni prispevek naloge

Z opravljenimi temeljnimi študijami bi bilo po zaključku naloge mogoče oblikovati širše dostopen sistem informacij o tipologiji, gradivih, prvinah, detajlih itn., ki predstavljajo avtohtono podobo prostora. S sodobnimi spletnimi mediji (npr.: internetna platforma in sistem povezav, načrtovanje na daljavo) bi bilo 'soodločanje' v načrtovanju in povezovanju vseh uporabnikov prostora korak bližje uresničitvi. Obstaja veliko možnosti povezovanja uporabnikov, ki v ta namen še niso širše uveljavljena. Povezovanje v socialnih omrežjih, spletni forumi in interaktivne podatkovne baze omogočajo dostop do informacij in izmenjavo mnenj ter izkušenj. Podobne cilje si je zadala Udruga Dragodid, iniciativa, ki na Hrvaškem deluje na področju raziskav in arhitekturnih delavnic gradnje suho- zidov. Še posebej aktivna je preko internetne strani www.dragodid.org. Skozi doseganje raziskovalno delo so bili vzpostavljeni tudi prvi stiki s hrvaškimi strokovnjaki, kot so doc. dr. Igor Toš iz zagrebške univerze za področje antropologije in arhitekturne teorije, z dr.sc. Aleksandro Faber, ki je na hrvaški Akademiji znanosti in umetnosti vodila znanstveni projekt Kamen, suhozidna kamena arhitektura i pejzaž Jadrana (koda: 101-0000000-3233, podrobneje na: <http://info.hazu.hr/projekti>) in arhitektom Brankom Orbanicem, ki vodi delavnice gradnje kašunov in suho- zidov v Istri znotraj projekta Revitas- Revitalizacija istrskega zaledja in turizma v istrskem zaledju. V članku bom na primeru naselja Dobrinj, ki se nahaja v osrednjem delu otoka Krk, prikazala način dela v doktorski disertaciji.

Slika 1: Geografski izbor doktorske disertacije- severni Kvarnerski otoki, v članku podrobnejše o otoku Krku in naselju Dobrinj. Podobna analiza naselja je bila narejena za naselje Vidoviči na otoku Cresu v okviru meddržavnega sodelovanja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško (ARRS BI-HR/07-08-012). Podrobneje v članku Vidoviči in kultura oblikovanja prostora, objavljen v AR [Zupančič, 2010].

Figure 1: Geographic area covered by the doctoral dissertation - northern Kvarner islands, detailed island of Krk and the settlement of Dobrinj. A similar analysis of the village of Vidoviči on the island of Cres was conducted by intergovernmental cooperation between the Republics of Slovenia and Croatia. Details in the article "Vidoviči and the culture of spatial design", published in AR [Zupančič, 2010].

Razvoj in vpetost Dobrinja v prostor

Naselje Dobrinj skupaj z mesti Krk, Vrbnik in Omišalj predstavlja najstarejše omenjene centre otoka. Ti so, kot upravni in verski centri imenovani kaptoli, skozi stoletja narekovali razvoj otoka. Po arheoloških raziskavah so ostanki starokrščanske bazilike v mestu Krk, zgrajene na rimskih termah, datirani že v 5. st. [glej Gulin, 2008, str. 337]. Zaradi družbenih in geografskih razmer se po razvoju in pomembnosti v današnjem prostoru naselja med seboj močno razlikujejo. Mesta Krk, Vrbnik in Omišalj so zaradi neposredne bližine morja in dobrih cestnih povezav obdržala pomemben status tudi z razvojem turizma. Naselje Dobrinj, ki je urbanistično, funkcionalno in lokalno opredeljen kot mesto, pa danes naseljuje komaj sto stalnih prebivalcev. Kljub temu je Dobrinj upravno središče občine z 20 naselji, ki predstavljajo skoraj 30% vseh naselij otoka [Opačić Tvrtko, 2005]. Naselje predstavlja tudi kulturno središče z etnografskimi zbirkami, manjšimi muzeji in zasebno galerijo Infeld. Krajinska slika naselja se je razvila skozi stoletja plastenja naravnih in antropogenih prvin. Tukaj bi omenila tudi štiri glavne značilnosti krajev, ki vplivajo na naše doživljanje prostora, in sicer: sestavljenost (kompleksnost), povezanost (koherenca), skrivnostnost in čitljivost [glej Kaplan idr., 1989].

Slika 2: Pogled na naselje iz zaliva Soline kaže na utrdbeni značaj s strnjeno silhueto, ki sledi raščnemu terenu.

Figure 2: View of the settlement from Soline Bay showing the defensive character, with a compact silhouette that follows the sloping terrain.

Kot versko središče je bil Dobrinj na otoku omenjen prvi, in sicer leta 1100 kot dobrinjski kapitul s cerkvijo Sv. Stjepana in cerkvijo Sv. Vida v zaselku Sveti Vid Dobrinjski [glej Gulin, 2008, str. 343], in je bil že takrat avtonomno središče z lastnimi prihodki, posestvi, matičnimi knjigami in upravo [Gulin, 2008]. Lega naselja je na osrednjem delu otoka. Dvignjeno na vzpetino, logično sledi raščnemu terenu in s strnjeno pozidavo kot utrdba bedi nad zalivom Soline. Izredno premišljena, strateška postavitev v prostor upošteva teren in zagotavlja pregled nad dostopom do oz. z morja in Kvarnerskim zalivom vse do Istre. Zanimivo je, da Dobrinj kot edini izmed šestih krških kaštelov, kot jim pravijo domačini (iz lat. *castellum*), nima utrdbenega obzidja. V skladu z ugotovitvami dr.sc. Aleksandre Faber bi lahko razumeli, da je lokacija naselja izbrana tako, da nudi "najbolj optimalne pogoje za uspešno in sigurno obrambo, pri čemer je bilo najpomembnejše mesto izbrano za posebne namene, v najzgodnejših obdobjih naseljevanja najverjetneje za svetišče" [Faber, 2000, str. 147]. Tezo tu potrjuje centralna postavitev dveh cerkva in samostoječega zvonika, okrog katerih se je naselje razvilo. Zaradi strmo padajočega terena se naselje izven začrtanih okvirjev ni moglo širiti.

Bližina sveže vode je zagotovila dobre, čeravno skromne obdelovalne površine. Razvoj in členitev grajenega in krajinskega gradiva sta dokaj jasno vidna še danes. Struktura in

zasnova zazidave sledi plastnicam terena, kar je razvidno tudi iz usmeritev slemen stavbnih objektov. Na bolj položnem terenu potekajo smeri slemen večinoma vzporedno s plastnicami. Na bolj strmem terenu so slemena praviloma postavljena pravokotno na plastnice. Večina objektov ima dvokapne položne strehe. Pojavnost krajinskih in arhitekturnih prostorskih prvin v naselju Na vstopu je zanimiva postavitev vaškega pokopališča, ki je v Mediteranu, kot samostojna prostorska enota, velikokrat locirano izven naselja. Ob zgornji glavni vstopni poti sta ohranjena *guvna* (oz. *gumno*). Oba sta dvignjena in obzidana, krožne oblike ter znotraj kamnito tlakovana. Guvno je bilo včasih namenjeno mlačvi žita in hkrati srečevanju vaščanov ob žetvi. Ob spodnji vstopni poti se kot del domačije nahajata balinišči (lokalno imenovano jog), kjer so se po pričevanju domačinov odvijali pravi vaški turnirji.

Slika 3, 4: Zračni posnetek in aerofoto posnetek Dobrinja jasno prikazujeta organizacijo naselja ter sledenje zazidave in pridelovalnih površin terenu [<http://croatia.hr/hr-HR/Odredesta/Mjesto/Dobrinj>].

Figure 3, 4: Aerial view of Dobrinj showing the clear organisation of the built and agricultural elements on the topography of the site.

Na vstopnem delu naselja se nahajajo (nekdanji) samostojni gospodarski objekti za hrambo pridelkov in hlevi za živino (tudi za konje), katerih fasade so vidne kamnite ali obdelane (*žbukane*). Vzporedno s pokopališčem potekata obe glavni poti v oz. skozi naselje (vzhodna in zahodna). Že potek poti z vizuro na zvonik cerkve razkrije prepleten simbolnih in funkcionalnih prvin v strukturiranju prostora. Strnjena gradbena linija stanovanjskih objektov sledi osi vstopnih poti, ki se nato odpre naprej v vaški (oz. mestni) trg in park, kjer se pod drevoredom kostanjev tudi v današnjih časih odvija družabno

življenje. Trg je oblikovan v dveh nivojih z nekaj metrov visokim zidom. Nanj so v več nivojih vpete vzdolžne kamnite klopi in sedala, ki bi ob ukinitvi parkiranja lahko bolj izrazito izkazovale svoj edinstveni značaj. Značilnost oblikovanja mediteranskih trgov je podprta s sklenjenim obodnim stavbnim nizom. Tu je locirana prva šola, ki jo je leta 1841 v lastni hiši odprl domačin, duhovnik Anton Kirinčič [Občina Dobrinj, www].

Slika 5, 6, 7, 8: Vstopna pot z glavno vizuro na cerkveni zvonik. Trg kot prostor srečevanja z gradivi in raznolikimi teksturami kaže razvoj skozi čas. Sestop z glavnega trga razkrije prvotno obdelavo na zapuščenih kamnitih stanovanjskih objektih. Barvo ometa 'žbuke' določa agregat, pridobljen v okolici naselja in ga je danes težko najti.

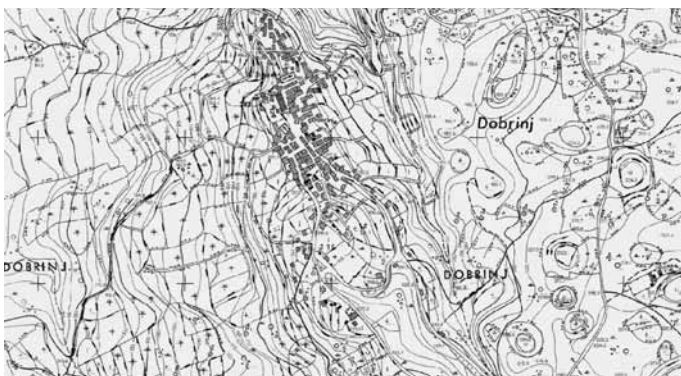
Figure 5, 6, 7, 8: The main access road with a view of the church tower. The village square as a meeting place shows development over time with diverse materials and textures. Beyond the main square there are abandoned houses with original facades. The typical colour of the facade comes from sand found nearby, which is hard to find today.

Samostoječi cerkveni zvonik, zgrajen v 16. stoletju, je izmaknjen s sredine trga proti razgledišču na severnem delu vasi. Razgledišče je dvignjeno nad teren in tako posebej izpostavljeno ter ima razgled na širši Kvarnerski zaliv. Gručasta členitev zazidave se po spodnjem nivoju nadaljuje v severni del naselja,

ki se izteče v odprto, sedaj zaraščeno krajino. Hiše oziroma domačije so na vzhodnem delu večinoma delno zidane v teren, s terasno oblikovanimi pridelovalnimi vrtovi po zunanjem obodu naselja. Racionalnost in enotnost gradnje je z nizanjem objektov ob glavni dostopni poti in gradnje na skali pustila več možnosti razmeščanja pridelovalnih površin. Te so razporejene po terenu navzdol, ponekod izvedene s tipičnimi stopnišči in prehodi-škalinami in škalicami, ki omogočajo dostope do vrtov. Kamnite krajinske prvine in njihovo poimenovanje na otoku Krku je podrobneje opisal Ivica Brozić v diplomski nalogi Antropogenizacija kamena na otoku Krku.

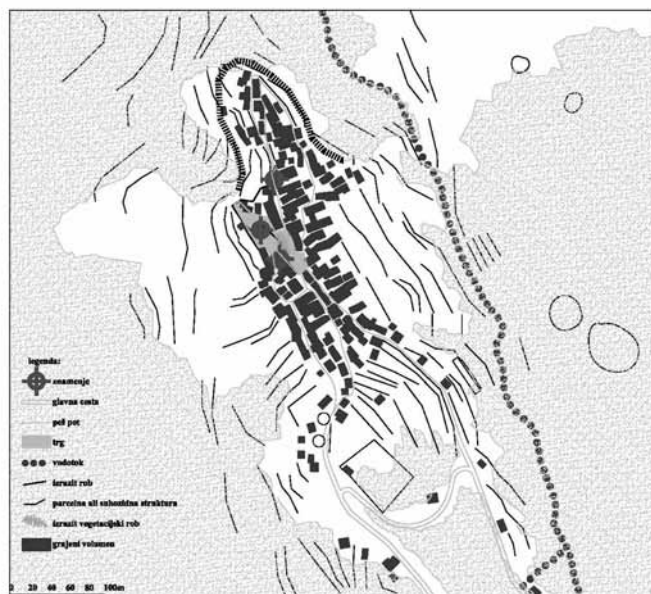
Slika 9: Pogled na zaliv Soline z razgledne točke. Vrtovi za pridelavo poljščin, trte in oljk, ki se terasno spuščajo, so ograjeni s kamnitimi in lesenimi prviniami. *Figure 9: View of Soline Bay. Terraced gardens for vegetables, vines and olive trees are divided by stone and wood elements.*

Slika 10: Plastnice, parcelacija in terasna zasnova Dobrinjštine, kakor področju pravijo domačini, sta neločljivo prepletena pri strukturiranju prostora. Danes je veliko teras zaradi opuščanja kmetijstva v zaraščanju, zato je struktura prostora na katastrskih kartah dosti bolj čitljiva. [<http://www.gis.pgz.hr/gis/default.aspx>]. *Figure 10: The terrain, land subdivision and terraces of the Dobrinjštine area are inextricably intertwined in the structuring of space. Today, due to the abandonment of farming, most terraces are overgrown. The structure of the space is much easier to read on topographic cadastral maps.*

Vrtovi se terasno spuščajo ter omogočajo gojenje poljščin, oljk in trte. Pridelovalne površine so vzpostavljene s kamnitimi zidovi različnih izvedb (z in brez veziv, samostojni ali podporni) in terasami različnih dimenzij ter oblik. Postavitev teras vedno sledi terenu, zato so nekatere vzdolžne in ozke, druge krajše in zaobljenih oblik. Na ta način se je pridobila visoko kakovostna in vlažna prst, kar se kaže tudi v intenzivnem zaraščanju neobdelovanih površin. Na ne-vzdrževanih površinah najdemo drevesne sorte Robinije (*Robinia pseudoacacia*), belega gabra (*Carpinus orientalis*), puhastega hrasta (*Quercus pubescens*) s

podrastjo robidovja (*Rubus* sp.), brinov (*Juniperus* sp.), lovorja (*Laurus nobilis*) itn. Po pogovorih z domačini sem ugotovila, da je na robovih naselja nujno potrebno zaščititi vrtove pred številno divjadjo (srne, divje svinje, zajci). Zaradi zaraščenosti strmega terena, ki je izredno težko dostopen, ni povsod razvidno ali so prehodi vrtov ograjeni z lesenimi oborami ali kamnitimi prviniami (*škatica, laz*). Najbolj zastopana vrsta vegetacije na vrtovih, in sicer pri drevesnih sortah, je sadno drevje, kot npr. figa (*Ficus carica*) in oljka (*Olea europaea*), v manjšem obsegu kostanj (*Aesculus hippocastanum*), oreh (*Juglans regia*), breskve (*Prunus persica*), kaki (*Dyospiros kaki*) in češnje (*Prunus avium*). Zelišča in aromatične rastline, npr. rožmarin (*Rosmarinus officinalis*), sivka (*Lavandula angustifolia*) ipd., lovor (*Laurus nobilis*) in druge cvetoče grmovnice, se v vrtovih uporabljajo kot oblikovni poudarki. Drobnost strukturo pridelovalnih površin členijo večje poteze oljčnih nasadov. Suhozidi so zidani iz manjšega kamenja, v enojnih in dvojnih izvedbah (*lokalno unjula in dupla gromača*). Z manjšim kamenjem je izvedba zidov lažja in zahteva manj 'delovnih rok'. Na višinskih preskokih, prehodih in lastniških mejah se pojavljajo masivnejši zaključki. Pri gradnji je velikokrat razvidna ponovna uporaba elementov (stopnice, preklade). Zaradi staranja in odseljevanja prebivalstva, zaraščanja pridelovalnih površin ter propada kamnitih ter lesenih prostorskih prv in tudi tu, kot drugje v Mediteranu, krajinska slika izgublja svojo kompleksnost. Izginjanje vzorcev v krajini posledično "transformira krajine izrednega pomena v poenostavljene in manj zanimive. Tako zaradi izgube kulturnih in vizualnih kvalitete izgubijo svoj pomen" [Aničić idr., 2004, str. 103].

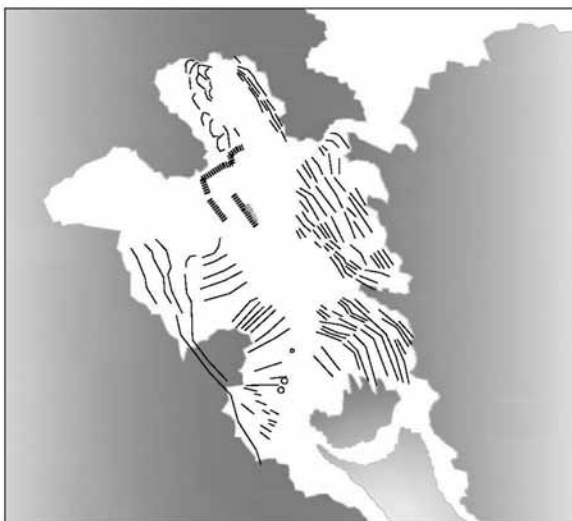

Slika 11: Strukturno morfološka analiza s čitljivo pozidavo je pokazala razdrobljeno pozidavo na vstopnem delu kjer so objekti večinoma gospodarski. Strnjene gradbene linije stanovanjskih objektov, ki sledijo glavni komunikaciji, so skoncentrirane okrog verskih in upravnih objektov v centru naselja. *Figure 11: A structural and morphological analysis shows a clear pattern of dispersed farm outbuildings. The continuous built fabric of residential buildings, which continue along the main communication routes, are concentrated around the religious and administrative buildings located in the centre of the settlement.*

Ugotovitve inventarizacije in analiz naselja

Krajinsko arhitekturna analiza je zastavljena kot interdisciplinaren pogled na vzroke in procese, ki so vsebinsko

in kvantitativno vplivali na formiranje prostora. Strukturno morfološka analiza naselja je prikazala usklajenost umeščanja arhitekturnih in krajinskih prvov z reliefnimi značilnostmi. Na podlagi objektivno določljivih podatkov o krajinski zgradbi in tudi na podlagi dojetja prostora lahko izluščimo jasna merila vrednotenja kulturnih krajin [glej Mlakar idr., 2006, str. 222]. Z dominantami in vizurami sta orientacija in hierarhija v prostoru jasno nakazana. Postavitev obeh dominant-arhitekturne (zvonik) in krajinske (drevored kostanjev) še dodatno izpostavlja simbolni pomen trga kot prostora družabnega življenja. Drevored kostanjev je zakonsko zaščiten kot dediščina oblikovane narave. Kulturna krajina s strukturami teras, suho- zidov in agrikulturnih vegetacijskih prvov obdaja naselje in vzpostavlja prehod med 'divjo' naravo in 'ustvarjenim' prostorom človeka. Glede na dejstvo, da je nova pozidava na strmih robovih praktično nemogoča in tudi zakonsko omejena, je vzdrževanje 'kultiviranega' prehoda med obema nasprotujočima prostorskima entitetama toliko bolj nujno. Kulturna krajina lahko tu kot "splet zavestno ustvarjenih prostorov na površju zemlje" [Kučan, 1998, str. 19] ohranja simbolno prepoznavno in utilitarno vlogo. V kombinaciji s prej omenjeno umestitvijo prostorskih poudarkov lahko dominante z odklikom naravne krajine v ozadje še posebej poudarimo. Z ustvarjanjem kontrasta se tako lahko v prostoru hkrati odražata pretekla tradicija rabe in avtohtono oblikovanje prostora.

Slika 12: Vzdolžne terase ob vzhodnem delu naselja. Skladno s padajočim terenom proti vodotoku se vzdolžni sistem teras okrog severnega dela naselja previje v krajše in širše terase nepravilnih oblik. Terasa prekine vertikalna dominantna razgledišča z zvonikom.

Figure 12: The longitudinal terraces at the eastern part towards the stream follow the contour of the settlement in the northern part to shorter and wider terraces of irregular shape.

Ljudsko stavbarstvo je v svoji pojavnosti in značaju vrednoteno kot skrajno poenoteno, brezčasno, utilitarno in reprezentativno [glej Canizaro idr., 2007]. V naselju najdemo več tipov in razporeditev stanovanjskih in gospodarskih stavbnih enot ter stavbnih enot javnega značaja. Te so z današnjimi vzorci oziroma pogoji gradnje skoraj neponovljive. Druga značilnost vernakularne arhitekture je njena "dodana vrednost in spremenljiv značaj, tako drugačen od zaključenih, enoznačnih oblik, značilnih za večino sodobne arhitekture" [Rapoport, 1969, str. 5-6].

Kljub večinoma zraščanim skupinam stavb in strnjanim nizom pozidave vzdolž ceste, najdemo znotraj naselja tudi manjše samostojne objekte. Posamezne stavbe in nizi so smiselno-glede na plastnice- razporejene pravokotno ali vzporedno s cesto. Značilni krški pojav konobe (delno vkopane kleti pod stanovanjskim delom z arkadnimi vstopi, namenjene shranjevanju poljščin, vina ter za drobnico) se tu pojavljajo v manjšem obsegu. Objekti imajo večinoma položne (20-30°) simetrične dvokapnice, krite z opečno kritino (*kanalico*). Les se uporablja za strešne in medetažne konstrukcije, okna, vrata in tudi opore vinske trte na pročeljih hiš. Vhodi so poudarjeni z arhitekturnimi, kamnoseškimi detajli ali z enostavnejšimi kamnitimi členi. Okenski okvirji (*lokalno jim pravijo erte*) so kamniti, manjših dimenzij z lesenimi polkni (*škurami*) za zaščito pred burjo in poletnim pregrevanjem. Opazni so kovinski dekorativni elementi ograj, ki so v večini naselja enotne oblike s stiliziranim srcem. Na javnih in zasebnih površinah se pojavljajo kamniti vodnjaki (*gustirne*). Prevladuje zidana kamnita gradnja z ometanimi fasadami. Izjema so nekateri gospodarski objekti, kjer je kamnita fasada vidna ali slabo ometana. Po pripovedovanju domačinov tu piha zelo močan jugo, ki ob močnih nalivih nosi dež horizontalno in posledično neometane objekte '*zalije skozi zid*'. Uporabljena gradiva pri gradnji stavbnih enot so kamen, les, opeka in kovina, ki ne glede na čas nastanka jasno izražajo smisel za razmerja, kompozicijo ter logično uporabo oblikovnih prvov in gradiv.

Slika 13, 14: Zapuščen stanovanjski objekt v centru naselja z ometano fasado, kamnitimi okvirji vrat in oken ter leseno oporo za vinsko trto. Objekt je samostojen, z manjšim vrtom ob strani. Zapuščen gospodarski objekt na vstopu v naselje z vidno kamnito fasado in manjšim številom odprtih. Objekt je samostojen in delno vkopan z ločenim vhodom v klet po spodnjem nivoju.

Figure 13, 14: Abandoned residential building in the centre with stucco facade, stone door frames and windows, and a wooden support for a vine. The house is detached, with a small garden to one side. An abandoned farm outbuilding stands at the entrance to the village with a visible stone facade and a few openings. This building also stands alone, with the basement built into the sloping terrain.

Primeri prenov v Dobrinju

V strukturno morfološki analizi je bila ugotovljena pojavnost samostojnih, dislociranih gospodarskih objektov na vstopnem delu naselja. Strnjena oziroma zgoščena struktura stanovanjskih objektov se nadaljuje proti centru naselja. Samostojni gospodarski objekti, ki so večinoma enonadstropne stavbe s

Slika 15, 16: Primeri prenovljenih stanovanjskih objektov prikazujejo raznolik pristop k prenovam. Zgornja slika prikazuje avtorski primer prenove, kjer je nov arhitekturni člen (balkon) pritrjen na objekt s skulpturalnimi kovinskimi nosilci. Člen se jasno loči od ohranjenega stavbnega oboda in poudarja kontrast med starim in novim. Avtor in glavni izvajalec prenove je avstrijski kipar Max Seibald, ki objekt uporablja kot delovni in bivalni prostor.

Figure 15, 16: Examples of renovated housing show a diverse approach to renovation. The figure above shows a very distinctive renovation, where a new architectural element (balcony) is attached to a building with sculptural metal brackets. The element is clearly not part of the old architectural repertoire, and thus emphasises the contrast between old and new. The designer and main contractor of the renovation was Austrian sculptor Max Seibald, who uses the house as a working/living space.

Slika 17, 18: Večina prenovljenih objektov je ometanih v različnih teksturah in barvah. Kot način fugiranja kamnite fasade je bil pri nekaj prenovah uporabljen sivi cement. Barva fuge je v prevelikem kontrastu z barvo kamna in deluje moteče ter tuje.

Figure 17, 18: Most of the renovated buildings are plastered in different textures and colours. In some renovations, using a grouted stone method, grey cement has been applied to the facade. There is too much contrast between the paint and the colour of the stone, making it appear strange and intrusive.

kletjo deloma vgrajeno v teren, so v zadnjem času podvrženi prenovam. Razlog za to lahko najdemo v lažji dostopnosti, in posledično v logistiki prenove. Stanovanjski objekti v centru naselja so namreč zaradi strnjenih gradbenih linij in ozkih ulic težje dostopni s strojno mehanizacijo. Dela je potrebno opraviti ročno. Nedavno prenovljeni objekti se ločijo na fasadne obdelave s 'fugiranjem' - vidno kamnito fasado, oziroma na fasado s sodobnimi silikatno silikonskimi ometi. Fasade so, razen nekaj

izjem, v rumenkasto pastelnih tonih, a vseeno s svojo izrazito 'sodobno teksturo' končne obdelave in prekrivanjem kamnitih okenskih okvirjev zmanjšujejo videzno skladnost. Avtohtoni rumenkasti omet je viden samo še na nekaterih ne- obnovljenih objektih v Dobrinju in bližnjem Vrniku. Vidne kamnite fasade so fugirane z različnimi vezivi. Sporna je uporaba sivkastih agregatov, ki so trenutno logistično in cenovno bolj dostopni. Po pogovoru z lokalnimi gradbeniki sem ugotovila, da je alternativa sivemu cementu in pesku, kombinacija belega cementa z grobim peskom bež barve (granulacije 0-8mm), ki se ga pridobi iz bližnjega peskokopa v naselju Garica. V postopku obdelave vidnih kamnitih fasad je najprej predvidena učvrstitev konstrukcije objekta z zapolnjevanjem vmesnih prostorov (med kamni) z malto. Sledi fugiranje s prej omenjenim vezivom, in kot zadnje, ščetkanje fuge z jekleno ščetko. Končni videz fug je dosti bolj podoben barvi prvotno vgrajenega kamna. Rezultat je homogena fasada, ki se ujema tudi s prvotnimi grobimi ometi stavbnih objektov. Težnje k fugiranju kamnito zidanih stavb so v širšem mediteranskem prostoru trenutno v 'trendu'. Pred 'fugiranjem za vsako ceno' opozarjata tudi dr. sc. Aleksandra Faber in arh. Branko Orbanič. Gre za vprašanje konteksta in pretekle ter današnje rabe posameznega objekta.

Sklep

Vnašanje sodobnih gradiv in prvin pri prenovah krajinsko arhitekturnih morfemov je dilema, na katero odgovarjajo že same definicije terminov. Osnovna zahteva rekonstrukcije je striktno sledenje izvorniku. Pri konservaciji gre za ohranjanje nekega zatečenega stanja. Pri prenovah, kjer ni na voljo zadostnih virov za rekonstrukcijo in kjer so zaradi novih potreb nujno potrebne "velikostne spremembe razmerja stavb" [Fister idr., 1993, str. 73], je potrebna ločnica med 'starim' in 'novim', kreativno varovanje torej, vendar tako, ki ohranja prepoznavne značilnosti in posebnosti specifičnega regionalnega prostora. Vprašanje varovanja kulturne krajine je neločljivo povezano

Slika 19, 20: Arhitekturni in krajinski člen, ki se kot posebnosti skrivata znotraj naselja.

Figure 19, 20: Interesting architectural and landscape elements which are hidden features within the village.

s podobo *"kulture krajine v času, ko se bistveno spreminjajo načini rabe in odnos do prostora"* [Kučan, 1998, str. 216]. Prednost Dobrinja v turističnem pomenu in razvoju je ravno v izjemni prostorski umestitvi, strukturni zasnovi naselja z jasno izraženim centrom ter platenju krajinskih in arhitekturnih prvin skozi stoletja v kompleksno krajinsko sliko. S kakovostnimi prenovami stavbnih objektov in vzdrževanjem, ali bolje rečeno obdelovanjem kulturne krajine, ki obdaja naselje, bi bilo lahko naselje bolj prepoznavno tudi v širšem prostoru. Dobro poznavanje vseh raznolikih plasti prostorskega konteksta in razvoja je torej lahko ustrezna osnova za prostoru primerno načrtovanje danes in v prihodnosti.

Viri in literatura

- Aničić, B., Rechner, I., Perica, D., 2004: Strukturni slovar kulturne krajine na otoku Krku (Hrvaška). V: Acta Carsologica 33/1, str. 101-115. [elek. vir.]. Dostopno na: <http://www.zrc-sazu.si/izrk/Carsologica/Acta331/Pdf3331/branka.pdf>
- Canizaro, B., 2007: Architectural Regionalism, Collected Writings on Place, Identity, Modernity and Tradition. Princeton Architectural Press, New York.
- Convention for the protection of the Architectural Heritage of Europe (ETS No. 121); [elek. vir.]. Dostopno na: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/Html/121.htm> [5.11.2011]
- Brozić, I., 2008: Antropogenizacija kamena na otoku Krku. Diplomaska naloga. Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet, Zagreb.
- Demšar, T., 2004: Krajinsko arhitekturne značilnosti vojaških pokopališč prve svetovne vojne na območju Soške fronte in njihova prenova. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana.
- Faber, A., 2000: Gradnja protohistorijskih i ranoantičnih bedema u priobalju Ilirika. *Histria Antiqua*. Stran 147.
- Fister, P. idr., 1993: Glosar arhitekturne tipologije. Zavod za prostorsko planiranje, Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana.
- Gulin, A., 2008: Hrvatski srednjovekovni kaptoli: loca credibilia Dalmacije, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Istre. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb. Str. 337 – 344.
- Kaplan, R., Kaplan, S., 1989: The experience of nature. A psychological perspective. Cambridge university press, Cambridge.
- Kučan, A., 1998: Krajina kot nacionalni simbol. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Lah, L., 1994: Prenova stavbne dediščine na podeželju – Kras. Dolenjska založba, Tiskarna Novo mesto, Novo mesto.
- Mlakar, B., 2006: Kulturna krajina kot kulturna dediščina. V: n., Bratina-Jurkovič, B., Mlakar, ur. Mednarodna konferenca Krajina in družba. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostorrepublike Slovenije. 2006. Str. 220-233.
- Občina Dobrinj, 2011. Upoznajte Opčino Dobrinj – Povijest. [online]. Dostopno na: http://www.dobrinj.hr/povijest_hr.htm [8.11.2011]
- Opačić Tvrtko, V., 2005: Opčina Dobrinj na Krku – može li se razviti turizam u uvjetima otočne periferije? [elek. vir.]. Dostopno na: <http://www.geografija.hr/clanci/763/opcina-dobrinj-na-krku-moze-li-se-razviti-turizam-u-uvjetima-otocne-periferije> [10.11.2011]
- Škrjanec, M., 2003: Načrtovanje poti in spremljajoče turistično rekreacijske infrastrukture na primeru bodočega krajinskega parka Radensko polje. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana.
- Twain, M., 1883: Life on the Mississippi. [elek. vir.]. Dostopno na: <http://books.google.si/books?id=A313N7bQLukC&printsec=frontcover&hl=sl#v=onepage&q&f=false> [11.5.2011]
- Zupančič, D., 2010: Vidoviči in kultura oblikovanja prostora. V: AR Arhitektura raziskave 2010/1, str. 28-37. [elek. vir.]. Dostopno na: http://www.fa.uni-lj.si/filelib/9_ar/2010/ar_2010_1_clanki_domen_zupancic.pdf [10.11.2011]

Naložba v vašo prihodnost

OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

mлада raziskovala iz gospodarstva Tina Demšar Vreš
tina.demsar@landscape.si
Landscape d.o.o.

Iz recenzije

Članek je del doktorske naloge in govori o prepletanju prvin arhitekture in krajine severnega Kvarnerja. Obravnava predvsem krajino in mesta (Dobrinj podrobneje), žal se ne ukvarja z elementi arhitekture podeželja (bunari, gumna, komarde, mrgari), ki krajino bistveno dopolnjujejo. Vključitev teh značilnih objektov bo v doktorsko nalogo nujno. Članek vsebuje opise urbanističnih, arhitekturnih in krajinarskih posegov.

Za arhitekturo in urbanizem bi bila potrebna tipološka raziskava, vezana na naravne danosti, tudi z geografskega vidika. V virih bi bilo treba uravnati vsa tri področja, kar predstavlja širši spekter znanj kot navajanje predvsem spletnih naslovov.

Recenzija je bila sprejeta na seji Znanstvenega sveta Projekta Kras2o11 dne 13.1.2012
Podpredsednik sveta, akademik prof. dr. Andrej Kranjc